Korkmaz M., Tolunay A., Alkan H., 2005. Korunan Alanların Uzun Devreli Gelişme Planlarının Hazırlanmasında Kırsal Yerleşimlerin Sosyoekonomik Yapısının Önemi, Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10 Eylül 2005, s. 199-202, SDÜ, Isparta

KORUNAN ALANLARIN UZUN DEVRELİ GELİŞME PLANLARININ HAZIRLANMASINDA KIRSAL YERLEŞİMLERİN SOSYOEKONOMİK YAPISININ ÖNEMİ

Mehmet KORKMAZ[1] Ahmet TOLUNAY[2] Hasan ALKAN[3]

[1]Arş.Gör. Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, 32260 Çünür-ISPARTA
[2,3] Yrd.Doç.Dr. Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, 32260 Çünür-ISPARTA
mkorkmaz@orman.sdu.edu.tr

ÖZET

Korunan alanların uzun devreli gelişme planlarının hazırlanmasında, kırsal yerleşimlerin sosyoekonomik yapısının dikkate alınması gerekmektedir. Ancak, mevcut uygulamalarda sosyoekonomik yapının yeterli düzeyde ele alınmadığı görülmektedir. Korunan alanlar için hazırlanan uzun devreli gelişme planlarının sağlıklı bir şekilde uygulanabilirliği açısından, ekolojik boyutun yanında sosyoekonomik boyutun da doğru ve ayrıntılı olarak belirlenmesi gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Korunan alanlar, kırsal yerleşimler, sosyoekonomik yapı, uzun devreli gelişme planları

IMPORTANCE OF SOCIOECONOMIC STRUCTURE OF RURAL SETTLEMENTS IN DEVELOPMENT OF MASTER PLANS OF PROTECTED AREAS

ABSTRACT

Socioeconomic structure of rural settlements should be considered in development of master plans of protected areas. However, current practices do not deal with socioeconomic structure at an adequate level. Along with ecological dimension, socioeconomic dimension should be also determined accurately and in detailed, in order to apply master plans developed for protected areas in a sound way.
Key words: Protected areas, rural settlement, socioeconomic structure, master plans.

GİRİŞ

Ülkemizde milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanı şeklinde, farklı bir doğal kaynak konumuna alınarak korunan orman kaynakları, % 4 gibi bir oran ile toplam orman alanları içerisinde 840 231 hektar bir alana sahiptir. Bu alanların sınırları içerisinde kırsal yerleşim birimleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla kırsal toplumlar ile korunan alanlar karşılıklı etkileşim içindedir.

Korunan alanlar, kırsal yöre insanlarının geçimlerini sağlamak için yaptıkları uğraşlardan çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Bu etkiler bazen olumsuz sonuçlar getirebilmektedir. Bu nedenle, korunan alanlar içerisindeki etkinliklere kısıtlamalar getirilmekte ve bu kısıtlamalar da kırsal toplumların tepkisine neden olmaktadır. Böylece, farklı konumdaki bu alanların korunmasında ve geliştirilmesinde, halkın katılım ve desteği sağlanamamaktadır. Ayrıca, kırsal toplumlara getirilen kısıtlamalar nedeniyle, bu insanların yaşam koşulları gerilemektedir. Kendilerine değer verilmediğini gören ve kırsal yoksulluğu acı bir şekilde yaşayan insanlar, çözümü göç ederek bulmaya çalışmaktadır.

Bugün, korunan alanların kullanımında kırsal toplumları dışlayan politikaların yanlışlığı ortaya çıkmıştır. Tüm dünyada elde edilen deneyimler, korunan alanların uzun devreli gelişme planlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında, bu alanlar içinde yaşayan kırsal toplumların göz ardı edilmesinin hatalı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Korunan alanlar içindeki kırsal toplumları dışlayan uygulamalara, ülkemizde de rastlanılmaktadır. Korunan alanların kaynak değerlerinin gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için, planlamadan uygulamaya kadar tüm aşamalarda, kırsal toplumların korunan alanın bir parçası olduğu unutulmamalıdır.

ÜLKEMİZDEKİ MEVCUT DURUM VE OLMASI GEREKEN YAKLAŞIM

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu korunan alanların planlama esaslarına ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Bu kanunun 4. Maddesine göre, korunan alanların kaynak değerlerinin korunması ve geliştirilmesi ile yönetimi ve tanıtımına ilişkin planlama ilkeleri belirlenmektedir. Bu ilkeler, korunan alanların *uzun devreli gelişme planlarında* yer almaktadır. Bu planların temel amacı; korunan alanların kaynak değerlerinin devamlılığını sağlamak, koruma-kullanma dengesini tesis etmek ve korunan alan içinde yaşayan halkın bu alana zarar vermeden kalkınmasına olanak verecek arazi kullanım kararlarını ortaya koymaktır.

Ancak, mevcut planlar incelendiğinde, kırsal toplumların sosyoekonomik yapıları ile yeterli düzeyde ilgilenilmediği, çoğunlukla tanıtım amaçlı bilgilere yer verildiği, bu nedenle de planlarda daha çok ekolojik boyutla ilgilenildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni, koruma statüsü verilen alanlar içerisinde yaşayan kırsal toplumların sosyoekonomik yapısının önemli olmadığı düşüncesi değil, bu toplumların sosyoekonomik yapılarının planlama amaçlarına yönelik olarak nasıl belirleneceği ve belirlenen yapının plana entegrasyonunun nasıl yapılacağının tam olarak ortaya konulamamasıdır.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü korunan alanların uzun devreli gelişme planlarını ihale ile yaptırmaktadır. İhale sürecinin başlangıcını ön yeterlilik aşaması oluşturmaktadır. Ön yeterlilik aşamasında, planlama ekibinde sosyoekonomik yapının belirlenmesine yönelik bir uzmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu durum uzun devreli gelişme planlarının yapım amaçları ile çelişmektedir. Bu nedenle, sosyoekonomik yapının ortaya konulmasının ayrı bir uzmanlık alanı olduğunun kabul edilmesi ve bu çalışmaları yapmak üzere bu alanın uzmanı olan kişi ya da kişilerin planlama ekibinde yer alması gerekmektedir.

PLANLAMANIN BOYUTLARI VE SOSYOEKONOMİK YAPININ YERİ

Uzun devreli gelişme planı, analitik etüt, sentez ve planlama olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaların ilkinde korunan alanın mevcut durumu ortaya konulmakta, ikinci aşamada mevcut durumu değerlendiren bir sentez paftası oluşturulmakta, üçüncü aşamada ise arazi kullanım kararları verilmektedir.

Korunan alanların sürdürülebilir bir şekilde yönetimi için, hazırlanan planlar uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Bu, ancak korunan alanın bir sistem olarak algılanması ve sistemin tüm parçalarının analizi ile mümkün olabilecektir. Korunan alanlar bir sistem olarak düşünülürse, bu sitemin iki boyuttan oluştuğu görülecektir. Bunlar, ekolojik boyut ve sosyoekonomik boyut olarak belirtilebilir.

Ekolojik boyut, alana koruma statüsünün verilme nedeni olarak açıklanabilir. Bu açıdan planlama çalışmalarına bu boyutu inceleyerek başlanılmalıdır. Ayrıca, ekolojik açıdan korunması gereken kaynak değerleri bu boyutta ele alınmalıdır. Öte yandan bu boyuta ilişkin değerlendirmeler; kaynak envanteri yapmak, ekolojik dayanıklılığın sınırlarını dikkate almak, doğal üretim sistemlerini işler durumda tutmak, ekolojik risklere meydan vermemek, yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, yenilenemeyen kaynakların kullanımını minimuma indirmek, yenilenemeyen kaynakların yenilenebilen kaynaklarla sürekli ikame edilmesini sağlamak, doğal ve kültürel çevrenin güzelliğini ve estetik değerini korumak şeklinde sıralanmaktadır (Scharpf, 1998).

Sosyoekonomik boyut, planlama amaçları arasında korunan alanlar ile etkileşim halinde yaşayan kırsal toplumların, alana zarar vermeden kalkınmalarını gerçekleştirmeye ilişkin bir takım özellikleri ifade etmektedir. Bu kapsamda sosyoekonomik boyut, korunan alan içerisinde yaşayan halkın sosyal, demografik, kültürel ve ekonomik yapısını ortaya koymaya yönelik bir takım değerlendirmeleri içermektedir. Bunlar,

- Sosyolojik özellikleri belirlemek,

- Doğa korumaya yönelik kişisel sorumluluk ve bölgesel bilinç geliştirmek,
- Halkın planlama çalışmalarına katılımını sağlamak,
- Mevcut kırsal uğraşı düzenlerinin özelliklerini ve ağırlıklarını belirlemek,
- Mevcut kırsal uğraşı düzenleri üzerine kararlar,
- Alternatif kırsal uğraşı düzenlerinin çeşitlerini ve uygulanabilirliğini belirlemek,
- Ekonomik açıdan uyumlu kırsal uğraşı düzenleri arasındaki iş birliğini geliştirmek şeklinde sıralanmaktadır.

Sosyolojik Özellikleri Belirlemek

Sosyolojik özellikleri ortaya koyan monografik açıklamalar hem her yerleşim birimi için ayrı ayrı hem de tüm alanı betimleyecek şekilde yapılmalıdır. Burada köylerin ulaşım, alt yapı, eğitim, sağlık, kültür, davranış eğilimleri ve demografi gibi sosyolojik özellikleri belirlenmelidir.

Doğa Korumaya Yönelik Kişisel Sorumluluk ve Bölgesel Bilinç Geliştirmek

Korunan alanların sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasında en önemli etkenlerden olan koruma bilincinin oluşabilmesi için halka kişisel sorumluluklarının anlatılması ve böylece bölgeye yönelik koruma bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan; koruma statüsü kazanan alanın neden bu statüde değerlendirildiği, alana yönelik yapılan kısıtlamaların neleri kapsadığı, oluşan darboğazların planlama ile nasıl giderileceği ve alanın korunması ile yöre insanına ne gibi kazanımların sağlanacağı ile ilgili sorular yanıtlanmalıdır. Bunun için kaynak yöneticileri tarafından, her yerleşim birimi düzeyinde bilgilendirme toplantıları yapılmalıdır. Aynı zamanda yerel düzeyde örgütlenmiş sivil toplum kuruluşlarının da bu noktada devreye girmesi önem taşımaktadır. Bu tür bilgilendirmeler, alan içerisinde ve çevresinde yaşayan halkın, korunan alan statüsüne bakış açısının olumlu yönde değişmesini destekleyecektir.

Halkın Planlama Çalışmalarına Katılımını Sağlamak

Korunan alan statüsü, her ne kadar alanın kaynak değerleri nedeniyle verilmiş olsa da alan içerisinde veya çevresinde yaşayan insan faktörü gözardı edilemez. Bu açıdan halk katılımının sağlandığı bir planlama sisteminin kurulması gerekmektedir. Katılımdan kastedilen, halkın karar mekanizmalarında bir şekilde yer almasını sağlamak ya da en azından görüş ve önerilerinin dikkate alındığı ortamı oluşturmaktır (Gülez, 2003). Ancak bu şekilde yapılacak planlardan başarı beklenebilir. Halk katılımının sağlanabilmesi için planlama çalışmalarının başlangıcı olan analitik etüt aşamasında gerekli toplantıların yapılması gerekmektedir. Bu toplantılarda her yerleşim biriminden toplumsal lider olarak görülen yerel temsilciler seçilmeli ve halk ile kaynak yöneticileri ve planlama ekibi arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmelidir.

Mevcut Kırsal Uğraşı Düzenlerinin Özelliklerini ve Ağırlıklarını Belirlemek

Korunan alan statüsünü kazanan alanda yer alan her yerleşim birimi düzeyinde kırsal halkın geçimlerini sağlamak için yaptıkları tarım, hayvancılık, balıkçılık, vb gibi uğraşların özellikleri ve ağırlıkları ortaya konulmalıdır.

Mevcut Kırsal Uğraşı Düzenleri Üzerine Kararlar

Özellikleri ve ağırlıkları belirlenen mevcut kırsal uğraşı düzenlerinin, koruma statüsüne bağlı olarak hangisi veya hangilerinin devam edeceği ve devam edilmesine karar verilen uğraşların geliştirme olanaklarının ortaya konulması gerekmektedir.

Alternatif Kırsal Uğraşı Düzenlerinin Çeşitlerini ve Uygulanabilirliğini Belirlemek

Geçmişte yapılan bazı geleneksel uğraşların koruma statüsüne bağlı olarak yapılamayacağının belirlenmesi ve bu uğraşlardan elde edilen gelirlerdeki kayıpların önlemesi amacıyla yöre için

gelecek vadeden alternatif yeni uğraşların ve bu uğraşların pazar durumu dikkate alınarak uygulanabilir olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan özellikle son yıllarda milli park alanlarında ekoturizm etkinlikleri, el sanatları yapımı, vb gibi uğraşların geliştirilmesine yönelik kararların alındığı görülmektedir.

Ekonomik Açıdan Uyumlu Kırsal Uğraşı Düzenleri Arasındaki İş Birliğini Geliştirmek

Tüm alan düzeyinde girişimciler arasında koordinasyon oluşturularak, alanın ekonomik açıdan bir cazibe merkezi olmasını sağlayacak aday kırsal uğraşı düzenleri arasında işbirliğinin oluşturulması ve pazarlama olanaklarının araştırılması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan daha önceki başlıklarda verilen özelliklerin doğru ve sağlıklı bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

Sosyoekonomik yapının yukarıda belirtilen özellikleri ile ortaya konulması için, her yerleşim biriminde sosyolojik araştırmalar yapılmalıdır. Bunlar; klasik araştırma teknikleri olarak halkla yüz yüze görüşme, mülakat ve anket çalışmaları şeklinde yapılabileceği gibi, son yıllarda geliştirilmiş araştırma teknikleri olan hızlı kırsal değerlendirme ya da katılımcı kırsal değerlendirme teknikleri kullanılarak yapılabilir.

SONUÇ

Alana koruma statüsünün kazandırıldığı andan itibaren kısa bir süre içerisinde yapılması gereken uzun devreli gelişme planlarında, kırsal yöre insanlarının sosyoekonomik yapısının doğru ve ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu açıdan planlama ekibinin içerisinde sosyoekonomik yapının belirlenmesi konusunda en az bir uzmanın bulunması ve aynı zamanda planlama açısından çok önemli olan bu konunun ön yeterlilik koşulları arasında da yer alması gerekmektedir.

Sosyoekonomik yapının belirlenmesi ile elde edilen veriler planlama aşamasında, kırsal toplumların kalkınma önceliklerinin ve kalkınma modellerinin belirlenmesi, arazi kullanımının düzenlenmesi ve koruma zonlarının oluşturulması konularında yapılacak çalışmalara önemli bir altlık oluşturacaktır.

Kırsal yöre halkının yaşam düzeyinin geliştirilebilmesi için uzun devreli gelişme planlarına paralel olarak yapılacak kırsal kalkınma planlarının devreye girmesi gerekmektedir. Bu şekilde oluşacak olumlu sosyoekonomik gelişmeler, kırsal yöre insanlarının gönencini artıracak, korunan alan üzerindeki insan baskısı azalacak ve doğa korumaya yönelik kişisel sorumluluk ve bölgesel bilinç gelişecektir.

Korunan alanların planlama çalışmalarında, sosyal boyut olarak insan unsuru dışlanmamalıdır. Kırsal yöre insanlarının katılımının sağlaması, hazırlanan planların amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Katılım için ilk ve en önemli adım sosyoekonomik yapının belirlenmesi aşamasında atılmalıdır.

KAYNAKÇA

Gülez S., 2003. Katılımcı Yaklaşımla Milli Park Planlarının Hazırlanması, II. Ulusal Ormancılık Kongresi, ISBN: 975-93478-2-2, 19-20 Mart 2003, Ankara, s. 449.

Scharpf, H., 1998. Sürdürülebilirlik Açısından Bölgesel ve Yerel Yönetimlerin Turizm Politikasındaki Görevleri, 21. Yüzyılda Sürdürülebilir Turizm politikaları, I. Uluslararası Turizm Sempozyumu (Ed: Semra Atabay), YTÜ, 16-17 Aralık 1998, İstanbul, s. 19.